

**GERMANIYALIK SHARQSHUNOS RALF KAUZNING MING VA
TEMURIYLAR O‘RTASIDAGI SIYOSAT VA SAVDO. O‘RTA
ASRLARNING OXIRLARIDA XITOIY, ERON VA MARKAZIY
OSIYO ASARI HAQIDA**

Nizomitdinov Doniyor

Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada sharqshunos olim Ralf Kauzning Ming va Temuriylar o‘rtasidagi siyosat va savdo. O‘rta asrlarning oxirlarida Xitoy, Eron va Markaziy Osiyo asari haqida bayon qilingan, Asarda bayon etilgan Ming imperiyasi hamda Temuriylar saltanati o‘rtasidagi siyosiy hamda tijoriy masalalar tahlil etilgan.*

***Аннотация:** Эта статья востоковеда Ральфа Каузе о политике и торговле между Мин и Тимуридами. В конце средневековья в работе были описаны Китай, Иран и Средняя Азия, а также проанализированы описанные в работе политические и торговые вопросы между империей Мин и империей Тимуридов.*

***Annotation:** This article is about politics and trade between the Ming and the Timurids by the orientalist Ralph Kause. At the end of the Middle Ages, China, Iran and Central Asia were described in the work, and the political and commercial issues between the Ming Empire and the Timurid Empire described in the work were analyzed.*

***Kalit so‘z va iboralar:** R.Kauz Amir Temur, temuriylar, Ming sulolasi, Kauz Chju Di, Shohrux, savdo, siyosat.*

***Ключевые слова и фразы:** P. Кауз Амир Тимур, Тимуриды, династия Мин, Кауз Чжэу Ди, Шахрух, торговля, политика.*

***Keywords and phrases.** R. Kauz Amir Timur, Timurids, Ming dynasty, Kauz Zhu Di, Shahrukh, trade, politics.*

Bugungi kunda jamiyatimizda har bir soha rivojlanib bormoqda. Davlatimiz barcha sohalarni kompleks rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqmoqda. Va, albatta bu say-harakatlar o'z samarasini bermoqda. O'zbekiston Respublikasi taraqqiyoti yangi bosqichida tarix faniga ham jiddiy e'tibor berilmqda. Yoshlarni vatanparvarli, mardlik va jasurlik ruhida tarbiyalashda asosiy ro'lni tarix fani o'taydi. Shuning uchun buyuk sarkarda bbolarimizning hayoti, jangovar shijoati va harbiy me'rosini yanada chuqurroq o'rganish dolzarb mavzulardan biridir. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tarixni o'rganish xususida shunday deydi: "O'tmishdagi yutuq va g'alabalardan kuch-quvvat olib, xato va mag'lubiyatlaridan xulosa va saboq chiqarib yashaydigan xalq o'zining taraqqiyot yo'li va kelajagini to'g'ri belgilay oladi." Shuning asnosida biz tarixni to'g'ri va xolis tarzda yoritishiz darkor.

Mamlakatimiz hududida ko'plab sulolar hukumronlik qilgan. Mamlakatimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan sulolalardan biri bu temuriylar sulolasidir. Amir Temur va temuriylar davrida jamiyat har tomonlama rivojlandi. Amir Temur va temuriylar tarixiga oid mamlakatimizda va chet mamlakatlarda ko'plab ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan. Xususan, Amir Temu va temuriylar davlati tarixi haqida germaniyalik sharqshunos olimlar tomonidan bugungi kunda bir qanchi ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Manashunday tadqiqotlardan biri 2002-yilda Myunxendagi Lyudvig Maksimilian universitetining Madaniyatshunoslik fakulteti tomonidan qabul qilingan sharqshunos olim Ralph Kauzning "Ming va Temuriylar o'rtasidagi siyosat va savdo. O'rta asrlarning oxirlarida Xitoy, Eron va Markaziy Osiyo" dissertatsiyasi ishdir. U to'liq sof tarzda xolislik ruhida tadqiq etilgan ilmiy ishdir. Min imperiyasi (1368-1644) va Temuriylar imperiyasi (1363-1506) o'rtasidagi tashqi siyosat, diplomatik va savdo tarixini qayta qurishda Ralf Kauz ko'pchilik tarixchilar uchun mavhum bo'lgan manbalardan foydalanganligi diqqatda sazovordir. Xitoy va Markaziy Osiyo tadqiqot sohasi bo'yicha xitoy va fors tillaridagi ma'lumotnoma matnlarini bir vaqtda va qiyosiy o'rganuvchi tadqiqotlar juda kam. R.Kauz Ming yilnomalarini hamda fors tilidagi tarixshunoslikni tahrir qiladi.

R.Kazuning ushbu tadqiqoti asosan tarixiy xronologiyaga amal qiladi. Tarixiy-uslubiy muqaddimadan soʻng (1-22-betlar) ikkinchi bobda, xususan, Xitoy tomonidagi masʼul “vazirlik”ni hisobga olgan holda elchixon va oʻlpon harakatining xarakteriga batafsil toʻxtalib oʻtadi (23-46-betlar). Haqiqiy asosiy qism uchinchi bobdan boshlanadigan “Temur hayotida diplomatiya?”, unda tashqi siyosat Chju Yuanchjang davrida paydo boʻlgan Ming sulolalari va temuriylar oʻrtasidagi “aloqa” (“Xun Vu davri”, 1368-yil) 1398) va Temur (1370-1405 y.) oldingi oʻrinda turadi (51-78-betlar). Toʻrtinchi bob (79-144-betlar) xronologik jihatdan Chju Di (“Yongle davri” 1402-1424) va Shohrux (1406-1447) davridagi “diplomatik va siyosiy imkoniyatlar”ga qaratilgan, chunki bu davrda eng yuqori choʻqqisiga chiqqan ikki tomonlama munosabatlar sifat jihatidan eng yuqori choʻqqiga yetgan. . Savdo hajmi boʻyicha esa, beshinchi bobda (145-150-betlar) koʻrinib turganidek, Syuande davridagi (1426-1435) ayirboshlashlar eng diqqatga sazovor boʻlgan koʻrinadi. Oʻrta osiyoliklarning koʻchishi va ularning Xitoyga joylashishi va Min-Xitoy va Temuriylar munosabatlarining soʻnggi oʻn yilliklarida siyosiy kontekst ikki yoʻnalishda kuzatilgan (151-192; 193-246-betlar). Yakuniy bob (247-258-betlar) ikkala tomonning ishtirokchilari, tashqi siyosati va savdosi sohasidagi eng muhim natijalarni umumlashtiradi.

Qoʻshimchalar, ayniqsa, murakkab manbalar haqida umumiy maʼlumot berish uchun qimmatlidir. 1-ilovada (259-268-betlar) Xitoy registrilarida Temuriylardan keyingi davrda Min davrining oxirgi yozuvigacha (1618-yil) qayd etilgan Oʻrta Osiyo legionlari sanab oʻtilgan. 2-ilovada (269-272-betlar) Ming va Sin davrlarida Oʻrta Osiyoga oid eng muhim Xitoy maʼlumotnomalari (ayniqsa, Ming Shi, Ming yilnomalari deb ataladi), 3-ilovada (273-274-betlar) keltirilgan. Temuriylarning Xitoy imperatoriga yoʻllagan elchi maktublari toʻplamidan iborat. XIV – XV asrdagi Osiyoning qatlama xaritasi oʻquvchiga kompleks mintaqaviy savdo tarmogʻi doirasida ham yoʻnalishlarni, ham markazlarni aniqlash imkonini beradi.

R. Kauz oʻz tadqiqotida makrotarixiy bogʻlanishlarni Markaziy Osiyodan Ming Xitoyigacha boʻlgan va teskari lokatsiyalarning mikrotarixiy istiqboli bilan bogʻlaydi.

U shunday xulosaga keladiki, bu aloqalar vaqt o'tishi bilan borgan sari tijoriy tus oldi, vaholanki, Xitoyga umuman kirish uchun temuriylar legionerlari o'lpon missiyasi sifatida rasman e'lon qilinishi kerak edi. Manbalarning mavjudligi va, ehtimol, iqtisodiy ahamiyati tufayli taqdimotda asosiy e'tibor Temuriylar delegatsiyalariga qaratilgan (jami 88 ta). Qarama-qarshi yo'nalishda Kauz 21 ta Ming delegatsiyasida ishladi. U bir necha bor ta'kidlaydiki, bu "legatsiyalar" ko'pincha diplomatik emas, balki tijorat xarakteriga ega edi. Dastlabki bosqichda o'zaro munosabatlarda tuzilgan tashqi aloqalar haqida gapirish qiyin, chunki elchixonalarni refleks sifatida ko'rish mumkin edi. Ming Xitoy Temuriylar imperiyasini - u bilan umumiy chegaraga ega bo'lmagan - vassal sifatida qaradi, uning "o'lponlari" faqat imperatorning barcha xalqlar ustidan hukmronligini tasdiqlashi kerak edi. Temur, o'z navbatida, hayotining so'nggi yillarida Xitoyga keng ko'lamli yurishni rejalashtirgan edi, agar uning o'limi aralashuvi bo'lmasa, motivatsiya nuqtai nazaridan bosqinchilikdan ko'ra ko'proq bosqinchi bo'lar edi.

Missiyalar (asosan savdo) uchun institutsional asoslarni o'rganar ekan, Kauz Ming Xitoy byurokratiyasining ajoyib rasmini chizadi. Ko'p sonli vazirlik va idoralardan tashqari, 1407-yilda tashkil etilgan "tarjimon idorasi" (siyi guan) ham mavjud bo'lib, o'sha davrda dunyoda noyob muassasa bo'lib, unga "musulmon idorasi" (huihui guan) mas'ul edi. Hujjatlarni fors tiliga va undan tarjima qilish. Ushbu muassasaning tarixiy-siyosiy muhitida Kauz Chju Di va Shohrux o'rtasidagi nisbatan faol diplomatik aloqalarni qayd etadi. Har ikki tomonda ham hokimiyat mafkuralarining quolsizlanishi kuzatilishi mumkin edi. Biroq, Xitoy tomonining siyosiy takliflariga qaramay, savdo sherikligiga e'tibor saqlanib qoldi. Kauzning fikricha, ikki davlat o'rtasida hech qachon haqiqiy muvofiqlashtirilgan tashqi aloqalar bo'lmagani uchun "XV-XVI asrlar bo'yida Yevropa ekspansiyasining boshlanishini hisobga olib, Osiyo ittifoq tizimining qo'ldan boy berilgan imkoniyatidan afsuslanish kerak"

R.Kauzning tadqiqoti asosan tavsifiy bo'lib qolmoqda. Kauz xitoy va fors tillarining birlamchi matnlarini har tomondan o'rganib chiqadi va shu tariqa o'zi

ehtiyotkorlik bilan yondashadigan gipotezalar tarmog'ini yaratadi. O'ta ijobiy umumiy taassurot alohida asossiz da'volar bilan buzilmaydi (masalan, Temurning hujum rejalarini amalga oshirish vaqti). Ralf Kauz "texnik" muammoni ham muvaffaqiyatli hal qildi, ya'ni elchixonalar vakillarining asl forscha o'ziga xos ismlarini aniqlash Ming hujjatlarida tabiiy ravishda o'zgartirilgan.

Shuning uchun ushbu tadqiqot tarixiy-siyosiy kontekstni chizish va matn materiallarini tayyorlash va tahlil qilishning muvozanatli aralashmasi bilan tavsiflanadi, shuning uchun alohida elchixonalar umumiy siyosiy vaziyat fonida yoritiladi. Shu sababli, ushbu tadqiqot O'rta asrlarning oxirlarida Markaziy Osiyo va Xitoyda savdo va tashqi siyosatga qiziqqan har bir kishiga, albatta, tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021. 464 bet.
2. Ralph Kauz: Politik und Handel zwischen Ming und Timuriden. China, Iran und Zentralasien im Spätmittelalter. Reichert, Wiesbaden 2005.
3. www.hsozkult.de